

OBITUARI

EDWARD SAID I EL PROBLEMA DE LA COMPARACIÓ

JOSEP M. FRADERA

En dos memorables poemes, citats sense defalliment tant pels partidaris com pels detractors dels imperis, Rudyard Kipling codificà una visió que s'havia estat preparant des de feia cent anys: "L'est és l'est, l'oest és l'oest". Així quedaven irremediablement fixats els termes d'una oposició que donava sentit a les coses. L'est era, senzillament, aquella categoria mítica vulgarment anomenada "Orient"; l'oest era, encara més senzillament, la pàtria remota del poeta, Anglaterra, hereva aleshores de la tasca d'encarrilar els pobles de la pols i la suor pels camins del progrés inexorable. Doncs bé, l'univers construït sobre aquella oposició, que dominà la cultura i les disciplines humanístiques des de finals del segle XVIII, que pogué sobreviure a l'embranchida de les descolonitzacions de les dècades de 1940 i 1950, s'enfonsà sense remei un dia de l'any 1979 quan es publicà *Orientalism*, d'Edward Said. Aquell llibre d'un impacte tan enorme és l'acta notarial de la descolonització mental que restava pendent.

En efecte, Said mostrà amb una formidable precisió, capacitat polèmica, solvent fonament filològic i, no pas menys important, amb un estil literari de primera categoria, com aquella entitat fora de la història, que anava del Marroc a l'Àsia oriental, però amb els països àrabs i musulmans al centre, havia estat construïda pas a pas al ritme de la formidable expansió europea sobre Àsia i Àfrica. Només per aquest motiu, la figura de Said mereix ser als cànons de la cultura del segle XX. Ara bé, si resulta que, a més, l'autor és un brillant crític literari d'ençà de la publicació de *Beginnings* (1975) i de *The World, the Text, and the Critic* (1983), un polemista polític de bona reputació, un pianista de talent i musicòleg acreditat, i, finalment, un activista polític compromès fins al final amb la causa del seu poble, la veu més persistent i autoritzada d'un exili que amenaça convertir-se en tan llarg com el bíblic del poble d'Israel, llavors es fa molt problemàtic tractar d'una figura d'aquest nivell. Per això, em limitaré a la qüestió prou complicada que suscitava de bon començament: el lloc de l'obra més coneguda a la cultura de finals dels últims vint-i-cinc anys.

Orientalism posà sobre la taula un dels reptes més difícils de resoldre de la cultura contemporània. Dit amb la màxima concisió: com comparar cultures i societats diverses, allò que amb una terminologia avui dia inacceptable s'anomenaven "civilitzacions"? Escatir quina era la diferència entre el món dels colonitzats —els hereus de velles "civilitzacions" emmudides— i els colonitzadors britànics i francesos

havia estat la tasca central dels estudiosos que acompanyaren Napoleó a Egipte o de William Jones i l'Asiatic Society de Calcuta a finals del segle XVIII. Era una tasca essencial, ja que fins aleshores el contrast amb els mons extracuropeus (els turcs o els xinesos) s'havia pensat en termes de la qualitat de les religions respectives, una forma de comparació que Voltaire i Herder capgiraren en termes de cultura. Amb instruments proporcionats per Montesquieu i els economistes escocesos, d'una banda, i amb la informació de primera mà subministrada pel domini colonial, de l'altra, els savis il·lustrats varen concloure que les societats d'Egipte, de l'Índia o la Xina havien quedat suspeses en el temps, fora de la història, que eren incapaces d'evolució. Eren societats dignes d'admiració, magnífic objecte d'estudi, l'escenari ideal on plasmar els disgustos i les insatisfaccions que provocava el canvi social trasbalsador, la societat moderna, la pèrdua d'espiritualitat que comportava el progrés. Aquest és el moll de l'os de l'orientalisme del segle XIX i XX, aquell que actua com el ferment i la legitimació del domini sobre els altres. Ara bé, més enllà de la retòrica i l'embolcall pintoresc de la cultura de l'orientalisme, en ciència social, art o literatura, hi havia sempre una qüestió de comparacions delicades o barroeres.

Said va escriure *Orientalism* en el context de revisions molt serioses de la manera de fer de les ciències socials i filològiques. Sense entendre això no es pot situar adequadament i crítica el llibre. Tres hi són fàcils de constatar a la fàbrica del llibre: la idea del poder que es difon sense límits per tota la societat de Michel Foucault; la crítica de la constitució de les ciències socials modernes o "fundacionals" com a part d'aquella lògica de poder; i, finalment, la concepció postmoderna de la pluralitat de discursos, tots ells expressió de lògiques igualment plurals, individuals o col·lectives. De la rígida i pessimista visió de Foucault, Said se'n separà explícitament en aspectes essencials, ajudat de ben segur per una idea molt neta i laica de l'acció política. De la tercera de les revisions el separava la convicció de la necessitat de jerarquitzar els coneixements i els seus productors; per això mai no relliscà pel pendent d'una bigarrada i banal confusió entre la gran tradició (les referències seguien essent Swift, Austen o Conrad) i les veus excloses o marginades que calia rescatar. A la segona, a la forma tan condicionada per les dèries orientalistes com entenia que s'havia produït la constitució de les disciplines intel·lectuals humanístiques, literàries o artístiques conformades per l'home blanc, mai no hi renuncià.

Ara bé, si les ciències socials, i no tan sols l'estètica contemporània, estaven tan profundament impregnades de la substància de l'orientalisme —dividir el món en una dicotomia entre canvi social i cultura immòbil—, llavors cap comparació entre societats realitzada dins d'aquells paràmetres era consistent. Des d'aquests supòsits, les categories i l'estructura de l'explicació científica cuinada a l'obrador d'Occident no valia per gaire cosa. Per això, i com a exemple molt pertinent, Marx anà a parar al caixó de sastre de la ciència orientalista, tant aquell que tractava de pensar el capitalisme que s'escampava pel món des de dins i des de fora —tal com agradava Said de dir i fer— com aquell altre que, malgrat els esforços penetrants i perspicaços per llegir els materials que generava l'administració colonial, pensava que

l'Índia s'havia aturat en la història. Said havia reconegut al pròleg del llibre que comentem que la comparació entre societats és vital i inevitable, però li resultava difícil acceptar certs conceptes, certes formes de coneixement, encunyades per aquelles ciències gens innocents. Com ordenar el material per a comparar, llavors? Said s'havia adonat de la contradicció inherent a la seva posició, però no trobà mai la via de sortida. Val a dir que ningú la té a hores d'ara. Said va fer més que ningú, probablement, per netejar el camí per cercar-la, però ho va fer, ai las!, dins dels paràmetres delimitats per la pròpia època. I, com el Kim de la novel·la de Kipling, ens advertí lúcidament que qui porta els mapes a la motxilla té totes les de guanyar.